

UOT 94(479.24)

GÜNAY FEYZİYEVA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ENERJİ SİYASƏTİNƏ
ERMƏNİSTANIN HƏRBİ TƏCAVÜZÜNÜN TƏSİRİ

Azərbaycan Respublikası Avropanın, eləcə də dünyanın bəzi aparıcı dövlətlərinin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ən önəmli və strateji tərəfdaşdır. Mühüm geostrateji mövqeyə malik Azərbaycanın yerüstü və yeraltı sərvətlərlə zəngin olması onun daxili və xarici siyasətinə də böyük ölçüdə öz təsirini göstərir. Xəzər dənizi hövzəsinin neft və qaz yataqlarının özüne düşən hissəsinə nəzarət edən Azərbaycan öz təbii sərvətlərinin Avropa bazarlarına çıxarılmasında maraqlı olduğu kimi, eləcə də neft və qaz amilindən həm də siyasi problemlərin həllinə nail olmaq üçün istifadə edir. Müasir beynəlxalq hüquq prinsipləri çərçivəsində Avropa strukturlarının önəmini yaxşı başa düşən Azərbaycan diplomatiyası enerji kartından səmərəli istifadə etməyi, Avropa İttifaqı ölkələrinin enerji təhlükəsizliyində iştirakla Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllini əlaqələndirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Açar sözlər: enerji, siyasət, Ermənistan, hərbi təcavüz, Dağlıq Qarabağ.

Müasir dövrdə Avropanın enerji ilə təchiz olunmasında Azərbaycanın mühüm rol oynaması faktı hamıya məlumdur. Avropanın enerji təminatında respublikanın xüsusi çəkisi və strateji əhəmiyyəti getdikcə yüksəlir. Artıq Azərbaycanın iştirakı olmadan regionda hər hansı bir infrastruktur layihəsinin reallaşdırılması mümkünsüzdür. Çox mühüm coğrafi mövqedə yerləşən respublikamız regionda əsas enerji ehtiyatlarına malikdir. Bundan başqa, ölkəmiz Asiya ilə Avropa arasında həm də təbii körpü rolunu oynayır. Hazırda bu regionda global əməkdaşlığa daha böyük maraq olduğu bir dövrdə nəqliyyat, təhlükəsiz enerji dəhlizləri daha çox əhəmiyyət daşımağa başlayır.

Azərbaycan yalnız enerji daşıyıcılarının tranziti üçün təhlükəsiz ölkə deyil, eyni zamanda, bunları hasil edən dövlətdir. Nəhəng qaz potensialımız da mövcuddur. Buna görə də Azərbaycanın regionun ən mühüm dövlətinə çevrilməsi təbiidir. Bununla yanaşı, regionda öz həllini tapmamış münaqişələrin mövcud olması da sirr deyildir. Belə münaqişələrdən ən vacibi və ağırlısı Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə başlanan və hələ də davam edən Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir.

Bu münaqişə ilə yaxından tanış olanlara çox gözəl məlumdur ki, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətini davam etdirməsində başlıca faktor 90-cı illərin əvvəllərində Rusiyada bəzi dairələrin bu ölkəyə verdiyi dəstək olmuşdur. Professor M.Qasımlının yazdığı kimi, “Əslində Ermənistan Rusiyanın əlində müstəmləkəçilik aləti və vasitəsidir” [3, s. 412].

İlk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan – Zaqafqazıyanı təşkil edən 3 ölkə – eyni təhlükəsizlik problemləri ilə qarşılaşmalı olurlar. Bir çox hallarda KİV Ermənistan və Azərbaycan barədə danışan zaman, yalnız həll olunmamış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə istinad edirlər. Aşağıda daha bir potensial mümkün toqquşmaya diqqəti cəlb edəcəyik. Həll olunmamış Dağlıq Qarabağ problemi Rusiyanın Azərbaycanı öz xoşuna görməyən hərəkətlərdən çəkəndirmək üçün əlində saxladığı rıçaqdır [1, s. 246-248]. Bu “xoşagəlməz hərəkətlər” Azərbaycanın Şimali Atlantika Bloku (NATO) və Avropa İttifaqı ilə yaxın münasibətlər qurmasından ibarətdir, bu isə Rusiyanın maraqları ilə tamamilə ziddiyət təşkil edir. Dağlıq Qarabağdakı qarşıdurma Rusiyaya imkan verir ki, Ermənistan və Azərbaycanı müəyyən dərəcədə öz təsiri altında saxlaya bilsin. Beləliklə, bunun nəticəsində Türkiyə və ABŞ kimi digər tərəfləri regiondakı münaqişənin həllində iştirakdan uzaqlaşdırmaq da Rusiya üçün vacib olan məqamlardan biridir. Moskva yalnız o vaxt öz fikrini dəyişə bilər

ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli variantında nə isə daha qiymətli bir şey əldə etsin, buna misal olaraq, Azərbaycandakı maraqlarını təmin edə biləcək əlavə siyasi və iqtisadi maraqları göstərmək mümkündür. Ermənistanda Rusiya ordusunun olması, onda həm də ermənilərin qulluq etməsi, Azərbaycana qarşı təcavüzkarlıqda İrəvana açıq-aşkar göstərilən siyasi, iqtisadi, hərbi, mənəvi yardımlar deyilənləri təsdiqləyir.

Ermənistanın hərbi təcavüzünün Azərbaycan Respublikasının enerji sahəsindəki beynəlxalq əməkdaşlığına təsir etdiyi aspektləri aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

– Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğalı ilə nəticələnərək beynəlxalq hüquq normalarının kobud surətdə pozulması deməkdir;

– Bu münaqişə nəticəsində bir milyon nəfərdən artıq azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünə çevrilərək doğma yurdlarını tərk etmək məcburiyyətində qalmışdır;

– Ermənistan vaxtaşırı olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazisindən keçən neft və qaz boru kəmərlərini partladacağı ilə təhdid edir;

– Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycana məxsus neft-qaz infrastrukturunu və yataqlarını təhdid edərək investisiya mühitinə mənfi təsir göstərirlər;

– Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsi potensial müharibə ocağı kimi qalaraq, regiondakı sülhü təhlükə qarşısında qoyur və beləliklə, biznes mühiti üçün xoşagəlməz fəsadlar yaradır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, həll olunmamış Dağlıq Qarabağ münaqişəsi yenidən alovlanarsa, onun əlavə təsirlərinin də meydana gəlməsi qaçılmazdır, beləliklə təkcə Dağlıq Qarabağda yox, Ermənistan, Gürcüstan və Azərbaycanın sərhədlərində də bu münaqişə öz təsirini büruzə verəcəkdir. Prezident Vladimir Putin və onun müşavirləri çox diqqətlə hər bir variantın üstünlüklərini və nöqsanlarını hesablayırlar, gərginliyin özünü də nəzərə alırlar [4, s. 258-263]. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycan Respublikası ilə enerji təhlükəsizliyi sferasında əməkdaşlıq edən Aİ üçün də əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Tamamilə aydındır ki, hazırda və bundan sonrakı dövrdə, ən azı 3-5 il ərzində Aİ özü demokratikləşmə və insan hüquqları siyasəti ilə uğursuzluğa məruz qalır və konfliktin həllində ciddi irəliləyişə nail olmağa qadir deyildir. Aİ-nin yumşaq gücə istinad etməsi, hərbi dəstək olmadan əzələ nümayişi Azərbaycan və Gürcüstanı Rusiyanın qarşısında müdafiəsiz vəziyyətdə qoyur.

Türkiyəyə gəlincə, onun yerli siyasətçiləri özlərini qlobal siyasi problemləri həll etmək iqtidarında olan rəhbərlər kimi göstərsələr də, belə qiymətləndirmənin reallıqla əlaqəsi yoxdur. Hər dəfə baş nazir Rəcəb Tayyib Ərdoğan Vladimir Putinlə görüşəndə, həll olunmamış Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və yaxud müstəqil yönümlü gürcü prezidenti Mixail Saakaşvilinin davranışı ilə bağlı olan fikir ayrılıqları gələn görüşə qədər yaddan çıxarılır. Bundan başqa, hər dəfə Rusiya Azərbaycanla Türkiyə arasında fikir ayrılığı yaratmağa çalışanda, bunu tamamilə vicdansız və uğurlu şəkildə həyata keçirə bilir [2, s. 424-426]. Məsələn, Ermənistanla Türkiyə arasında 2009-cu ilin aprelində protokolların və yol xəritəsinin imzalanması, diplomatik əlaqələrin başlanması niyyəti Azərbaycanla Türkiyənin münasibətlərini pozdu. Beləliklə, Rusiya regionda öz mövqelərini gücləndirmək və digər regional layihələri kölgədə qoymaq üçün vəziyyətdən məharətlə istifadə edə bilər. Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin pislənməsi regional enerji balansında da özünü göstərir, Bakı-Tbilisi-Ankara ittifaqı təhlükə qarşısında qalır. Uzun illər ərzində bu ölkələr bir-birlərinə dəstək veriblər, regional iqtisadi və siyasi layihələrin bir çoxunda onların üçün birlikdə iştirakı nəzərdə tutulub. Bundan əlavə, söhbət Azərbaycana köməkdən gedəndə, əgər Dağlıq Qarabağa görə Ermənistanla münaqişə yenidən başlansa türk rəsmiləri bildırırlər ki, Türkiyə hücum olarsa, ictimaiyyətin təzyiqi qarşısında dayana bilməz, silah göndərməyə məcbur olacaqdır. Lakin söhbət mü-

haribədə iştirak etmək üçün qoşun göndərməkdən getmir. NATO-nun razılığı olmadan bunu edə bilməz. NATO isə buna razılıq verməklə münaqişəyə qoşulmaq niyyətində deyil. Beləliklə, Türkiyə rəhbərliyi özünün zəif və güclü yerlərini və imkanlarını öyrənməlidir.

Azərbaycan və Gürcüstan manevr imkanları çox az olduğu üçün, qeyri-müəyyən vəziyyətdə qalıblar. Prezident Putin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində ölkəsinin mənfəətini görmədikcə, Moskva status-kvo siyasətini davam etdirəcək, çünki bu siyasət onun maraqlarına cavab verir. Digər tərəflər, yəni Minsk Qrupu – Fransa və ABŞ özlərinin mənfəətləri olmadıqca, situasiyanı dəyişmək üçün heç nə etmirlər. Gürcüstan və Azərbaycanla müqayisədə Ermənistanın vəziyyəti daha etibarsızdır. Rusiyanın Ermənistan üzərində nəzarəti və həll olunmamış Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı olaraq təsir imkanları, sanki erməni xəstəni həyatda saxlayan iynəyə bənzəyir. Rusiyanın regionda hazırda apardığı siyasət Azərbaycanı da Gürcüstan kimi Qərbə doğru hərəkət etməyə sövq edir, onlar ümid edirlər ki, özlərinin “qüdrətli və böyük” şimal qonşularına nisbətən, ABŞ və Aİ daha etibarlı tərəfdaşlar olacaqlar. Lakin öz-özlüyündə bu ümid Azərbaycanı Qərbə cəlb edən yeganə qənaətbəxş faktor deyildir.

Bütün bu məsələlərlə bağlı akademik Ramiz Mehdiyevin fikirləri böyük aktuallıq daşıyır. Regionda baş verən mürəkkəb hadisələri təhlil edərkən, o, Azərbaycan Respublikasının güclü dövlətə çevrilməsinin zərurətini dəfələrlə vurğulayır. Akademik Ramiz Mehdiyev yazır ki, “Güclü dövlət quruculuğu yeni hökumət idarələrinin yaradılmasından və mövcud olanların möhkəmləndirilməsindən ibarətdir. Şübhəsiz ki, dövlət hakimiyyətini real edən gücdür, o, sosial praktikada bu gücə tabe olan subyektlər tərəfindən başa düşülür və mənimsənilir. Məhz bu güc dövlətin fəaliyyətində gözə görünmədən mövcud olaraq, onu məsuliyyət daşdığı hakimiyyətdən istifadə etməyi bacaran ictimai təsisata çevirir. Bu gücün olmaması dövlətin əhalisinə çoxlu fəlakət və ağır sınaqlar gətirir. Yaxın Şərqi və Şimali Afrikanın bir sıra müasir dövlətlərində hadisələr bunun bariz nümunəsidir. Onların düşdüyü durum göstərir ki, güclü dövlət olmadan normal fəaliyyət göstərən demokratik cəmiyyət yaratmaq mümkün deyil. Yalnız güclü dövlət modeli cəmiyyətin problemlərinin həllini, o cümlədən demokratiya prinsiplərinin reallaşmasını təmin etməyə qadirdir” [6]. Hörmətli akademik qeyd etdiyi bu həqiqətlər Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində ilk növbədə respublikamızın güclü dövlətə çevrilməsinin nə qədər vacib olduğunu göstərməkdədir.

2009-cu ilin aprelində Türkiyə ilə Ermənistan arasında yol xəritəsinin və iki ölkə arasında 10 oktyabr 2009-cu ildə diplomatik əlaqələrin başlanması barədə protokolların imzalanması əvvəldən səhv addım idi, çünki ikitərəfli danışıqların müsbət nəticələrə gətirib çıxaracağı gözlənilirdi. Reallıqda isə belə deyildi, çünki ikitərəfli danışıqlar digər 4 oyunçunun maraqlarını nəzərə almamışdı: Azərbaycan, Gürcüstan, Rusiya və İran. Nə Aİ, nə də ABŞ ilkin mərhələdə heç nə etmədilər, onlar Türkiyənin belə bir təşəbbüs irəli sürərək ona rəhbərlik edəcəyinə əmin deyildilər. Başqa sözlə desək, Xarici İşlər və Müdafiə nazirlikləri müxtəlif variant və ssenariləri analiz edərək hazırlamalıdır, bu ssenarilər vəziyyətin pisləşməsi və yaxşılaşması variantlarını özündə ehtiva etməlidir [2, s. 424-426].

Aİ ölkələri öz fikir ayrılıqlarını bir kənara qoyaraq Rusiya siyasətinin onların ayrı salınmasına xidmət etdiyini başa düşməyə çalışmırlar. Nisbətən kiçik dövlətlərin əhəmiyyətinin azaldılması həmişə eyni neqativ nəticəyə – gücsüzlük və köməksizliyə gətirib çıxarır. Rusiya gücə və qətiyyətə hörmət edir, Aİ də məhz bu keyfiyyətləri özündə göstərməlidir.

Ermənistan hakimiyyəti dərk etmir ki, Rusiyadan tam asılılıq onun mövqeyini xeyli həssaslaşdırır. Rusiya Ermənistan üzərindəki nəzarəti əldən verməyəcək, əks təqdirdə Cənubi Qafqazdakı oyunu uduzmaq riskinə gedə bilər. Rusiyanın fəaliyyəti həm Ermənistanın özündə, həm də qonşu Azərbaycan və Gürcüstanda şübhələri artırır.

Bütün bu sadalanan faktorlar Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin son dərəcə mürəkkəb bir yer tutduğunu, beynəlxalq güclərin maraqlarının üst-üstə düşmədiyini və belə bir şəraitin Azərbaycanın enerji siyasətinə də təsirsiz ötürmədiyini göstərir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün Azərbaycan 90-cı illərdə Qərbin köməyinə arxalanırdı, lakin ABŞ başda olmaqla digər Qərb dövlətləri enerji sahəsindəki əməkdaşlığın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə aidiyyəti olmadığını düşünürdülər. Ona görə də hazırda Azərbaycan Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin əsas təminatçılarından biri olaraq çıxış edərək, Ermənistan qarşısında diplomatik üstünlük qazanmağa da cəhd edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, regionda potensial müharibə ocağının qalması təkcə bölgə dövlətləri üçün deyil, digər dövlətlər üçün də, ilk növbədə isə Xəzər hövzəsinin enerji daşıyıcıları hesabına öz enerji təhlükəsizliyini təmin etməyi qarşısına məqsəd qoyan Aİ ölkələri üçün də xoşagəlməz perspektiv vəd edir. Yaxın gələcəkdə münaqişənin sülh yolu ilə öz həllini tapması nəticəsində Avropa İttifaqının energetika ilə bağlı planları da daha təhlükəsiz bir şəkildə reallaşmaq imkanı qazanacaqdır. Hazırkı vəziyyət isə Azərbaycanın öz enerji siyasətini tam effektiv şəkildə həyata keçirməsinə imkan vermir, neft gəlirləri iqtisadiyyatın energetika sektoruna investisiya qoymaq əvəzinə daha çox hərbi xərclərə yönəldilməli olur, çünki Ermənistan və onun havadarlarının aqressiv davranışları Azərbaycana başqa çıxış yolu qoymur. Bütün bu amillərin kompleks olaraq nəzərə alınması, Cənubi Qafqazda sülhün bərpası, xüsusilə də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə son qoyulması dünyanın enerji balansında da öz təsirini göstərəcəkdir. Hal-hazırda beynəlxalq birliyin Ermənistanın təcavüzkar hərəkətlərinə göz yumması daha böyük fəlakətlərə yol açan faktorlardan biri kimi diqqəti cəlb etməkdədir. Bununla bağlı akademik Ramiz Mehdiyevin fikirləri son dərəcə dəqiq və tutarlı olması ilə diqqəti cəlb edir: “Əgər böyük dövlətlər XXI əsri qanlı müharibələr, uzun sürən münaqişələr, soyqırımları, davam edən və pislənilməyən işğallar əsri kimi deyil, sülh, sabitlik, inkişaf və əməkdaşlıq əsri kimi görmək istəyirlərsə, onda beynəlxalq hüquq normalarına hörmət etmək, bərabərhüquqlu dialoq yolu ilə əməkdaşlığı reallaşdırmaq, başqa ölkələrin mənafelərinə hörmət etmək və suveren dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq vacibdir” [5]. Lakin dünya birliyinin Ermənistanın aqressiv işğalçılıq siyasətinə göz yummaları, həmçinin Azərbaycanı etibarlı enerji təminatçısı kimi görən Avropa İttifaqı rəsmilərinin ölkəmizə münasibətdə yeritdikləri ikili standartlar Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həllini tapmasını uzadır, bu isə öz növbəsində təkcə siyasi deyil, həm də sosial və iqtisadi ləngimələrə yol açır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin regional təhlükəsizlik və beynəlxalq energetika əməkdaşlığı üçün yaratdığı təhdidləri təhlil etdikdən sonra, onun həllinin təkcə region üçün deyil, Avropa İttifaqı və ABŞ üçün də əhəmiyyətli nəticələrə gətirib çıxaracağı aydın görünür. Bu münaqişənin həlli Cənubi Qafqaz regionunun Avropa İttifaqına inteqrasiyasını sürətləndirər, iqtisadi rifahı yüksəldər, Xəzər hövzəsinin, ilk növbədə isə Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının daha təhlükəsiz surətdə Avropa və dünya bazarlarına çıxışına imkan verər. Bu isə hazırkı global enerji böhranı fonunda beynəlxalq ziddiyyətlərin yumşaldılmasında kifayət qədər faydalı təsir göstərə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri və onun reallaşdırılması mexanizmləri / Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Türkiyə Əməkdaşlıq və Koordinasiya Agentliyi (TİKA), “Səmərəli dövlət idarəçiliyi: zamanın çağırışları” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 5-6 dekabr, 2011, s. 246-248.

2. Cahangirli C. Türkiyə xarici siyasətinin Cənubi Qafqazla bağlı milli təhlükəsizlik maraqları // Azərbaycan dünya ədəbiyyatında adlı Beynəlxalq simpoziumun materialları, Bakı, 27-29 may 2011, s. 424-426.
3. Qasımlı M. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003). I hissə, Bakı: Mütərcim, 2015, 658 s.
4. Геостратегия НАТО на Южном Кавказе и черноморско-каспийском регионе // Азербайджан и азербайджанцы, Баку, 2010, № 1-2, v. 105-106, с. 258-263.
5. Mehdiyev R. “Avropa strukturlarının deqradasiyasının mənbələri haqqında və ya Azərbaycana münasibətdə ikili standartlar siyasəti”, <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2449678.html>
6. Mehdiyev R. “Güclü Azərbaycan dövləti qloballaşma şəraitində milli ideyanın təcəssümü kimi”. <http://ethnoglobus.az>.

AMEA Qafqazşünaslıq İnstitutu
E-mail: gnyf92@gmail.com

Gunay Feyziyeva

**THE IMPACT OF ARMENIA'S MILITARY AGGRESSION ON
THE ENERGY POLICY OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN**

The Republic of Azerbaijan is the most important and strategic partner in ensuring the energy security of some of the leading European countries. Favorable natural conditions and abundant natural resources of Azerbaijan greatly influence its internal and external policies. Controlling its oil and gas fields in the Caspian Basin, Azerbaijan is interested in bringing its natural resources to the European markets, as well as uses the oil and gas factor to achieve a political solution. Understanding the importance of European structures within the principles of modern international law, Azerbaijan diplomats aim to use the energetic card effectively and coordinate the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict by participating in the energy security of the European Union countries.

Keywords: *energy, policy, Armenia, military aggression, Nagorno-Karabakh.*

Гюнай Фейзијева

**ВЛИЯНИЕ ВОЕННОЙ АГРЕССИИ АРМЕНИИ НА ЭНЕРГЕТИЧЕСКУЮ
ПОЛИТИКУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Азербайджанская Республика является важнейшим стратегическим партнером в обеспечении энергетической безопасности некоторых ведущих европейских стран. Благоприятные природные условия и богатые природные ресурсы Азербайджана оказывают большое влияние на его внутреннюю и внешнюю политику. Контролируя свои нефтяные и газовые месторождения в бассейне Каспийского моря, Азербайджан заинтересован в выводе своих природных ресурсов на европейские рынки, а также использует нефтегазовый фактор для достижения политического решения. Понимая важность европейских структур в рамках принципов современного международного права, Азербайджанская дипломатия стремится эффективно использовать энергетическую карту и координировать разрешение нагорно-карабахского конфликта, участвуя в энергетической безопасности стран Европейского союза.

Ключевые слова: *энергетика, политика, Армения, военная агрессия, Нагорный Карабах.*

(Akademik İsmayıl Hacıyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: **İlkin variant 21.10.2019**
Son variant 13.01.2020